

SÉTATÉR

Evan Hill

MI A SZERELEM?

Ha egy férfi szeret egy nőt, mindenképpen tisztáznia kell, mit jelent a szó: szerelem. Ami a kérdést illeti, Platón *A lakomában*, a mai nyugati kultúra számára alapvető traktátusában Arisztophanész, a nagy drámaíró szájába adja a szerelmet magasztaló monológot. Az ókori komédia kiemelkedő alakja a vágy eredetéről szólva a kettévágás történetére utal: az emberek régen egészként, két arccal, négy karral, négy lábbal, csodás mennyei gömbtestben éltek, ám az égbe vágytak, ezért büntetésül Zeusz kettészelte őket. A begyógyíthatatlan, transzcendens sebet¹ közösen hordozták, vágyakozva keresték másik felüket, de amikor rátaláltak, nem tudták, mit is akarnak egymástól. „A félbevágott ember két felét egymáshoz vonzotta a vágy: egymást átkarolva belepusztultak a semmittevésbe.”

Szerlemben esve, máris egy antik komédiában találjuk magunkat, a konfliktus közepében: gyötrődve vágyakozom, de nem tudom, mi az, ami után hajt a vágy; azt mondom, szeretlek, de igazából gőzöm sincs, mit mondok, és nincs egyetlen másik mondatom, amire mondandómat le tudnám fordítani. Számtalanszor elhangzik, és akár szájról szájra száll, akár egyetlen száj suttogja, nincs egyéb jelentése, csakis az az egyetlenegy. A mondat, „szeretek”, makacsul ellenáll minden kifejtésnek, mint egy lelakatolt utazóláda, vagy hangutánzó szó, amelyet mélyről fakadó vallomás hangszerelt. A szerelem egyszerre érthető és érthetetlen. Mint minden paradoxon esetében, értelmét értelmetlensége értelmezi, egy időben mutat két irányba: féltékenység és gyengédség, szorongás és eufória, érosz és agapé, aszkézis és kéj, önzés és önzetlenség, közelség és elidegenedés felé. Nem lehetek bizonyos abban, hogy akit szeretek, vajon valóságos személy, vagy csupán festett vászonba csomagolt valaki, mi több, festett vászonba csomagolt „én”.

Lacan szerint a szerelem: „... adni valamit, amivel nem rendelkezel, valakinek, aki nem létezik”. A szerelem körülírja mindazt, amire a vágyott lényben vágyakozunk, illetve amit a szerelemtől várunk, a szerelem jelzi a vágyat a vágyakozásra. Ha a szerelemtől elvontan beszélünk, nem azért

tesszük, mert homállyal akarjuk elfedni, hanem ellenkezőleg, a homály ellenállhatatlan hatalmát szeretnénk felfedni.

A szerelem nem írható le tudományos fogalmakkal, miközben kiiktathatatlan jellemzője a gondolatok agóniája. A szerelmet foglalkoztatja saját logikája, miközben látszólag ritkán tör ésszerűsége. A szerelmes valójában az egyik legelmélkedőbb lény. Szüksége van eszközökre, amelyekkel meghatározhatja az igaz szerelmet, perspektívára, ahonnan könnyörület nélkül megítélheti. Hogy így tegyen, egyre csak a szerelem mibenléte fölött fog görnyedni, a hite szerinti egyetlen értelmezést fogja keresni; a jövőn rágódik, az egybekelésből kinövő jövőn, a létező és a létező mögött megbúvó világ² jeleit és történéseit értelmezi és elemzi. Honnan fakad a szerelmes logika, ha nem saját immanenciájának csodálatából és hatalmából. A szerelem önmagát szereti, saját magára irányuló gondolatai zárják önmaga ketrecébe.

Az a helyzet, hogy mindezek dacára, úgy tűnik, a szerelem nem egyetemes, nincs az emberi gondolkodás előterében. Pedig nincs eldugva, nem az elfojtott szexualitás terméke, nem egy korábbi, senki-nem-tudja-hol-és-mi-célből-létező tudást rejtő jelenség. A szerelem nem titokzatos lény, jóllehet valami, ami birtokol valamit, valami, ami érzéseket és vágyakat fakaszt, valami, ami valaminek a tulajdona. Nem dolog, hanem esemény, értelmi viszony. Nem nász, de a násznak általa van értelme. A szerelem nem azonos a vággyal, de a vágy általa nyerheti el tárgyát és alanyát. A szerelemnek mindig van értelme, de nem mindig érthető, és nem értelmezhető saját értelmén túl. Mondhatjuk, Deleuze sztoikus hangulatú megkülönböztetését (test és érzék) kölcsönvéve, a szerelem értelme a metafizikus felszín behatolása az érzékelhető test mélyébe. Megtörténik, hogy szerelmem teste kínzóan hiányzik, ennek ellenére az emlékek érzéki felületén teljes valójával jelen van.

A házasság hosszantartó eseményét példának véve: a monogámia inkább a szerelem létét igazoló magatartás, mintsem a szeretett lényhez való hűség igazolása. Hűséges maradok, mert vágyom az igaz szerelemre ebben a szerelemben, már régóta sóvárgok az igazi, magával ragadó tavaszi áradásra. Inkább keresem a hites szerelem örökkévalóságát az egyre távoluló emlékezetben, mintsem az új szerelmek kavalkádjában. Másképp mondván, a hűség a maga útján megújítja a szerelmet, nem a szeretők váltogatásával, hanem az idő patináját felértékelő tartósság révén. Mindenén túl, a hűség nem a jelenben feleledő múlt mozdulatlanságát jelenti, nem a múlt

boncolgatását, nem az egykori eskü fetiszizálását, sem az emlékezés jelentőségének hangoztatását a felejtés partvonalára csúsztatva.

Ebből kifolyólag a szerelem mindig idealizált, mindig eszményi, a képzelet szorgos munkájával szétszórta, érzéki részletekből megalkotott képmás; csillagokból rajzoljuk ki hasonló módon mitológiaiak dédelgetett alakjait. Ha valaki rá akar lenni a szerelemre, szerelmes leveleket elemezve, pillantások parányi rebbenéseit boncolgatva, a kedves ajkáról elhangzó megszólítás hangjait méregetve keresi mibenlétét, de az is lehet, hogy a tökéletesség aurájába vonja a kedves alakját, ráaggatva mindazt, amit ő, a mérések etalonja, tökéletesnek tart. A szerelem nem lép elő teljes alakjában, csupán töredékes jelzések, emlékek finom darabkái, képzelet villanásai adják tudunkra érkezését. Ezek az árulkodó jelek és jelzések akárha maszkok volnának, ami mögé a szerelem a felfedező tekintet elől elrejtí igazi arcát. Ilyen értelemben a szerelem végtelenül rejtőzködő, álcák mögé búvó, alakváltó és vándorló valami.

A szerelemre vonatkoztatva feltehetjük a kérdést: miért vár oly türelmesen Pénélopé Odüsszeuszra, hosszútúron elviselve a magány gyötrelmeit, ellenállva az ajtaja előtt sorban álló kérők ostromának? Miért érzi úgy, hogy a szerelem visszautasítása nemesebb, emelkedettebb szerelemhez való hűség bizonyítéka? A válasz egyértelmű: számára Odüsszeusz a képzeletében élő szerelem megtestesítője, az édes ábránd, amely beburkolja mindkettőjüket, kibélelve a világot, amelyet mindketten belaknak. Ez az ábrándkép nem fogalmi alkotás, inkább démoni jelenség³, a tudat alatti világ kútjaiból szivárog elő, mindent átítat, és életet ad a megszállottsáig fokozódó vágy elérhetetlen teremtményeinek. Mégiscsak létező dolog, amely saját nemlétén keresztül jelenik meg. Ez az ellentmondó „nemlét” lét adja a szerelem csábító vonzerejét. Ahogy Pierre Klossowski nemrég elhunyt francia író állapítja meg saját magáról, egyben a szereplőit mozgató rögeszméjéről: „Egy képzet uralkodik felettem, vízió, amely minden képzelgésemet áthatja.” A szerelem a képzelet műve, mindazonáltal érzékelhető jelenségek előidézője.

A szerelem káprázata akárcsak egy idegen hang, kívülről szólít meg, a szerelem a szerelmes vágyakozás és a szeretett lény között közvetít, ő a harmadik, akit a másikban és a másik által találok meg. Ebben az értelemben a szerelem túl van rajtam, kívülről költözik belém, elúrhodik rajtam, és egy megörökölt játékrenden keresztül, amely rám szabott gesztusokkal és kifejezésekkel, eddig nem ismert mozdulatokkal, mondatokkal és szóképekkel, mítoszokkal, képsorokkal, zenével alakítja viselkedésemet – sosem

hallott igék ragozására vesz rá. A szerelem alakmása messzire elkerüli isten és a természet törvényeit, bár ezek igyekeznek visszafogni, teológiai vagy pszichológiai keretek közé szorítani szentségét és vadságát.

Szerelmünk magán viseli a személytelenség bélyegét, nevenincs formák és fogalmak tapadnak hozzá, egyszerre égivé és földivé téve, belemártva a költészet elektrolitikus oldatába, amely egy fantasztikus nyelv és jelrendszer ötvözetével vonja be; a szerelem vibráló, szertecikázó elektromosságot indukál a test és az agy áramköreiben, amelyek a maguk során, ábrándoktól felerősítve, sajátos fogalmakat keltenek életre: amilyen például a szerelem vértanúsága vagy a hazaszeretet ideológiája. A kereszténységtől a romantikáig vágyainkat szimbolikus formákkal, jelképekkel, gesztusokkal fejeztük ki, velük igyekeztünk megszemélyesíteni a szerelem személytelenségét, saját egyedi érzéseinkkel érzékelhetővé tenni egyetemes erejét és tettekészségét. A szerelmi vágy a szerelem képzetén keresztül jut a szerelem közelébe.

Térjünk vissza Pénelopéhoz. Ott ül az ablakban, béméskodik: elszongítja a szerelem személytelensége. Nem menekülhet az önvizsgálat szikéje alól, akárha beteg volna, elérezstelenítik, és titokzatos ujjakkal elvégzik rajta a műtétet. Nem tud semmit a szerelem földrajzáról, csupán annyit, hogy a szerelem tájaira érkezett. Habár szerelme nem tért vissza, vágyakozása épen őrzi vágyainak képtárában. Mit jelent így élni? Kivel osztozkodom? Kinek fedhetem fel titkaimat? Ki testesíti meg a szerelmet, kiből testesül meg szerelmem? Minden bizonytalan, egyedül a valótlan hatalma biztos, ennek ereje szüntelenül táplálja a szerelem vízióját. Ennek a víziónak élek. A szerelem irányítja megismételhetetlen és elidegeníthetetlen életemet, a szerelem szabja rám, olykor saját magam ellenében az én külön bejáratú sorsomat. Ha a szerelem a költészet szülőanyja, én vagyok az anyaméh, amely a szavakat kihordja.

JEGYZETEK

¹ A zsidó-keresztény mitológia, a lelki társ népies elképzelése, a pszichoanalízis stb. a szerelemről mint az emlékezettel dacoló seb, homályba vesző szétszakadás beszél. Még hozzá azért, mert a szerelem természete nem egyezik a tapasztalatok természetével, mindörökkön hiányként éljük meg, megmagyarázhatatlan kiáradásként.

² A lehetséges világok nemcsak a modális logika szerint működnek, nemcsak a kompozicionalitás és a determináltság törvényeinek engedelmessé ké-

zödmények, hanem létrehozhatja őket a gondolatainkat jelentősen befolyásoló irracionalitás is. Kant számára a világ transzcendens idea, amelynek ábrázolata a tapasztalt jelenségek szintetizálásának, azaz megértésének kényszeréből születik, a feltétel nélküli (egész) és a feltételekhez kötött (egyéni) összehangolásának, a végtelen és a véges összeillesztésének vágyából. Leibniznak homlokegyenest ellenkező volt az álláspontja. Isten sokféle világot teremthetett volna, de ő csak azt az egyet teremtette meg, amelyről azt gondolta: jó. A világ atomjai, az úgynevezett monászok az univerzumot saját nézőpontjukból ábrázolják, ezért a monászok különbözőnek egymástól, miközben minden monász a teljes univerzumot képviseli. Ha a szerelem lehetséges világot jelent, az se nem teologikus, se nem racionális, sokkal inkább érzelmek és vágyak világa, a befejezetlenség törvényei szerint működik, a befejezettség látszólagosságával, szabálytalanságainak fogalmi szabályozása által. Egészen pontosan a szerelem nem más, mint az a véges tudattalan, amely a világot mozgatja, amely megkülönbözteti a formát a jelenségtől, amely eltávolítja a világot a leibnizi kalkulustól avagy a kanti idealizmustól. Szigorúan véve nem fogalmi, hanem érzéki.

³ Tudatában vagyok annak, hogy a képzet szemlélődik bennem, a szemlélődés pedig tovább passzolja képzeteit. Tudom, hogy a hatása alatt vagyok, de nem mondhatom meg, miért, nem nevezhetem meg mibenlétét. Ha a képzetet igyekszem újraalkotni, nem tudok hasonló képzetet a helyére állítani. A képzet ugyanúgy viselkedik, mint a szimulákrum, egy nem-dolog nem-másolata.

Fordította LÁNG ZSOLT